

Budoucnost Středomoří na pozadí konfliktů v období globalizace

Bezpečnost a ekologie ve Středomoří (Security and Environment in the Mediterranean), editoři: Hans Günter Brauch, P. H. Liotta, Antonio Marquina, Paul F. Rogers, Mohammad El-Sayed Selim, Springer-Verlag Berlin, Heidelberg, New York 2003, 1134 s. ISBN 3-540-40107-5.

Do rukou čtenářů se dostalo monumentální dílo rozsáhlého kolektivu autorů, které lze bez nadsázky pokládat za klenot mezi středomořskými studii, jež byly dosud napsány od poloviny 90. let, kdy byl zahájen barcelonský proces euro-středomořského partnerství. Jedná se o podstatně rozšířenou verzi další úspěšné monografie Euro-středomořské partnerství pro 21. století, kterou editovali podobní autoři. Kniha není pouze varovným bilancováním minulého století, v němž se podle veršovaného poselství P. H. Liotty v úvodu nic nevyřešilo, ale optimistickou výzvou ke změně a zahájení nové éry v nadějném 21. století. Její význam spočívá i v tom, že svým obsahem pomáhá upevňovat středomořskou identitu, již nazval L. Durell „středomořstvím“ (Mediterraneanism).

V recenzované monografii je kladen značný důraz na ekologickou problematiku a nevojenská hrozby v širším regionálním a globálním kontextu. Perspektivy řešení jednotlivých problémů jsou posuzovány v rámci tří základních škol názírání na mezinárodní a bezpečnostní politiku: hobbesovské, kantovské a grotiusovské. Pesimistické či realistické, hobbesovské myšlení je zaměřeno na mocenskou politiku, vojenskou strategii a prostředky. Při řešení nahromaděných konfliktů vychází z černo-bílého vidění světa, v němž „spravedlivý vítěz bere vše“ (zero-sum game), a z distributivních postojů coby protiváhy kolektivních či kooperativních přístupů. Společenský pokrok a požadavek bezpečnosti je dáván do souvislosti s nezbytnou změnou autoritativních režimů na Středním východě. Kantovská škola (optimistické či univerzalistické) naopak klade důraz na kooperativnost, dominanci práva a spravedlnosti, lidská práva a demokratizaci, jimiž je podmiňována eventuelní ekonomická pomoc. Třetí, grotiusovská škola vidí svět a konflikty v něm v internacionalistické a pragmatické perspektivě. Podle ní není mezinárodní politika řízena neustálými konflikty, ale ani potřebou identity zájmů. Vztahy mezi státy se mají vytvářet nikoli na základě cílů a neměnných zájmů, nýbrž na základě jednání, vzájemné percepce a společné vůle řešit problémy, jimž je třeba čelit. Omezení může vyplývat pouze ze společných zákonů a institucí, jež se ovšem mohou měnit po vzájemné dohodě. Centrální nejsou války, nýbrž obchod, ekonomické a sociální vzájemné působení. Je typické, že grotiusovští pragmatičtí, ke kterým se řadí Brauch i další autoři této monografie, věnují mimořádnou pozornost nevojenským, dlouhodobým konfliktním jevům, zatímco obě další školy nikoli. Stejně se orientují i některé mno-

honárodní a nadnárodní organizace či instituce (EU, Parlamentní shromáždění NATO, OSN). Stojí za zmínku, že na podobné participační strategii, partnerských vztazích, kooperační strategii a politice předcházení konfliktů grotiusovské školy je organizován barcelonský proces. Hobbesovský způsob uvažování převládá v politice Bushovy vlády a neokonzervativistů Republikánské strany. Podobnou metodologii lze nalézt ve zprávách CIA či studiích ústavu RAND, jež se věnují často Středomoří. V poslední době se začíná prosazovat v politice Bushovy vlády i kantovský prvek, když někteří činitelé Pentagonu a prezident preferují strategii plošné demokratizace Středního východu povzbuzované zvenčí coby záruky stabilního, budoucího míru a bezpečnosti.

G. Brauch v jedné kapitole dokládá zásadní rozpory mezi hobbesovským přístupem amerických administrativ a grotiusovským přístupem Evropské unie k problematice balistických raket na Blízkém východě a Středomoří. Američtí strategové posuzují proces zbrojení izolovaně od podstaty blízkovýchodního konfliktu, poměru sil a přeceňují roli protiraketové obrany. Nechápují a nesledují nevojenské rozpory, jež významně zvyšují konfliktnost celého regionu. Podle evropských pohledů jsou rakety reakcí na pocity ohrožení a obavy z další války. Evropská unie tudíž preferuje intenzivní proces vzájemného vytváření důvěry a prevence konfliktů (s. 406–407). Stejná škola – s využitím podobných, pragmatických, kooperativních metod – doporučuje postupovat ve vztahu k posílení ekologické a lidské bezpečnosti ve Středomoří. Zdá se, že elity jižního Středomoří reflektují právě na tento způsob komunikace a řešení problémů, o čemž svědčí jejich zájem o různé programy a projekty v rámci euro-středomořského partnerství.

Pozoruhodná kniha je vlastně sborníkem monografií, který tvoří třináct dílů. Pro napsání kapitol byly využívány různé vědecké disciplíny z oblasti přírodních i společenských věd, jež se vzájemně prolínají a doplňují. Čtenář má mnohdy pocit, jako by vše souviselo se vším. Ke stejným tématům a civilizačním výzvám se vyjadřují špičkoví odborníci z obou břehů Středomořího moře. Jejich závěry jsou mnohdy odlišné či rozporné, ale spojuje je zájem hledat řešení nazrálých problémů v období globálního prolínání. Tematicky šestiúhelník globálních ekologických problémů, o nichž kniha pojednává, zahrnuje faktory vztahující se k lidstvu: populace (růst), urbanizace (zamoření, obydlí), zemědělství (potravinu); faktory vztahující se k přírodě: půda, voda, vzduch. Těchto šest faktorů je sledováno ve vzájemné interakci, jež čas od času vyústí v krizi, katastrofy, migraci a konflikty. Špičkoví autoři reprezentující různé myšlenkové proudy, školy a přístupy se zamýšlejí nad dopady globálních změn v regionu. Najdeme zde studie věnované problematice spojené s dlouhodobou změnou klimatu, dezertifikací, odlesněním, lesními požáry

a dalšími přírodními katastrofami, s růstem populace a migrací, bezpečnosti vodních zdrojů, urbanizací, zamořením a potravinovou bezpečností. Jedna část zahrnuje světové názory na bezpečnostní rizika po skončení studené války v kontextu rozporů národních států, regionálních seskupení i globálních vztahů. Velká pozornost je věnována pojmům ekologická bezpečnost, ekologický konflikt a politická ekologie násilí. Užitečná je čtvrtá část knihy, v níž jsou vysvětleny principy a vnímání bezpečnosti z pozic vybraných klíčových států a regionů (Maghrib, Mašrik, Izrael, Turecko). V druhé části knihy byly publikovány klíčové referáty přednesené během canterburského workshopu, jež poprvé definoval úkoly NATO ve Středomoří po teroristických útocích proti USA 11. září 2001.

Různé geoekologické vlivy budou ve zvýšené míře působit v 21. století především v jižní části Středomoří, což spolu s negativními demografickými trendy či ekonomickou vyčerpaností zásadně ovlivní bezpečnostní situaci. V důsledku těchto jevů hrozí nárůst migračních tlaků či různých konfliktů. Podobná situace by ohrozila barcelonské projekty na přeměnu euro-středomořské oblasti v pásmo míru, stability a prosperity, jak stojí v Barcelonské deklaraci a dalších dokumentech euro-středomořského partnerství. V tomto kontextu má tato kniha předem varovat před narůstajícími bezpečnostními, ekologickými riziky ve Středomoří a mobilizovat politickou i vědeckou sféru ve prospěch rychlé akce za účelem vyřešení či alespoň zmírnění urgentních problémů. Je totiž známo, že bezprostřední, reaktivní akce jsou mnohem nákladnější než prevence vzniku konfliktů a jejich úspěch je často nejistý.

Jednotlivé kapitoly mají charakter nosných studií s velkým množstvím odkazů na špičkové zdroje a řadou poznámek. Značný počet tabulek, grafů a map odlehčuje náročný, odborný text. Velmi užitečný je rozsáhlý přehled literatury, jež zahrnuje asi 3500 klíčových publikací o Středomoří. Dobře zpracovaný rejstřík a seznam zkratk zvyšuje hodnotu práce. Její politický význam podtrhují předmluvy, ježmiž autoři jsou bývalý generální tajemník NATO Robertson a generální tajemník Ligy arabských států A. Músá. Jediné, co lze publikaci vytknout, je menší kompaktnost a poměrně značné tematické prolínání, opakování podobných informací v jednotlivých kapitolách. Práce má spíše charakter sborníku zajímavých, klíčových vědeckých statí bez jakékoli redakce, jež byly rozděleny do přibližných problémových bloků. Zmíněný nedostatek nijak neubírá na celkové vysoké odborné kvalitě jedinečného díla, jež se objevilo ve správný čas. V souvislosti s blížícím se desátým výročím zahájení barcelonského procesu se objevuje kritika jeho malé úspěšnosti, především v politické a bezpečnostní oblasti. Hovoří se o potřebě nové Barcelony dvě, jež by měla nahradit dosavadní skomírající proces. Řešení všech bezpečnostních, ekologických, demografických, ekonomických problémů, o nichž publikace pojednává, bude vyžadovat intenzivní spolupráci všech zainteresovaných zemí a velké finanční částky k pokrytí všech programů. Barcelonský proces, jež široce respektují všechny země jižního Středomoří, je v tomto kontextu těžko nahraditelný v období globalizace. Obsah publikace tu to tezi přesvědčivě dokazuje.

Jaroslav Bureš

bures@iir.cz